

I

Сиве волосся до чогось зобов'язує. Старечі ноги йдуть уже просто до могили. Багате досвідом життя лежить переді мною, як рельєфна мапа моєї Республіки. Скільки то води утекло з того дня, коли я, молодий, зелений юнак, окунувся в життя! Зараз мені — за сімдесят, мене тормосить іноді ломота, руки дрижать, і на очі набігає сльоза. Тоді я наказую розтопити кану, кладу на підставку ноги і слідкую за вогниками над деревом. Це такий архаїзм зараз — топити дровами, але не нарікайте на мене — я згадую свою давню юність.

Дивлюся, як перебігає прекрасний вогник, символ вічного переходу енергії і розкладу матерії, простягаю до нього руки, і він гріє мої долоні, на яких лінія життя доходить вже до краю. Старість до чогось зобов'язує.

Сьогодні я бачив нашу надзвичайну «Білу Пустелю». Молодий кінорежисер з повагою потиснув мені руку і захоплено подивився в вічі. «Він не може висловити всієї радості з того факту, що бачить мене. Він радий, що бачить мене здоровим, і запрошує до себе в ательє. Він за моїми книжками вивчав кінематографію. Він передасть товаришам по роботі, що великий чоловік (це я) ошчасливить

їх візитом». Навіть утомив компліментами. Я потиснув ще раз його руку і залишився на самоті.

«Біла Пустеля» дійсно шедевр. Такі картини з'являлися у нас раз на десятиріччя і стояли, як маяки. Ви пам'ятаєте, певно, «Народе, встань!», «Останній Клич» та «Китайське Сонце»? Що робилося в пресі з приводу «Повісьте прапор над морями!»? І, нарешті, передостанній велетень славетнього Семпера Травиці — «Народження інтернації». Була спеціальна демонстрація шкіл. Діти носили прапори і плакати по вулицях, вигукуючи Травиці: «Спа-си-бі, дя-дю Сем-пере! Ві-та-є-мо дядь-ка Сем-пера!». Мікрофони збирали всі привітання і доносили їх до вух Травиці, що сидів саме біля кани в моїй кімнаті.

Тепер я знову мав щастя побачити на екрані новий крок наперед. Кіномистецтво дійшло апогею. Якими смішними здались мені витвори його на зорі існування. Ми, пригадую, ніяк не могли погодити між собою питання: «мистецтво кіно, чи ні». Ви бачите, які ми були по-дитячому нерозумні і якими дурницями займалися.

Наші кроки в кіно були спробами дитини, що вчиться ходити. Батьки наші винайшли фотографію. Ми цю фотографію пристосували до фіксування руху. Віддрукувавши позитиви, ми рухали їх перед щілиною в картоні. Завдяки тому, що око має властивість затримувати в собі певну долю секунди все те, що воно бачить — ми мали безперервний рух. Це був примітивний стробоскоп або ще з десятків назв, якими це приладдя називали різні винахідники. Платівки скляні поволі зійшли на нескляні. Апарат знімальний відповідно реконструювався, винайдено було плівку, і з'явилися перші метри величезного мистецтва, що його звемо тепер — Мас-Кіно-Мистецтво.

Вогники в кані стрибають і потріскують, вони пустують, як дівора. У мене починає боліти серце. В цьому немає нічого

дивного: повертаючи до молодих років, і сам стаєш ніби молодший, серце мусить більше працювати, а воно ж — стара калоша — моє серце. Гей, однолітки, чи й у вас так болить часом серце? Та де! — Інших узяла могила, а решта замкнулася в баштах поважної старості.

Мені нема чого ховати того, що було. Старість не може казати неправди. Нащо вона їй здалася? Кого їй треба задобрити або перед ким замовчати? Вже видно край дороги і неминучість. Проживши життя, можна мати мужність нарешті подивитися всім у вічі.

Я затулююсь рукою і дзвоню до фільмотеки. Я тепер дуже поважна людина, і до моїх послуг завше ціла фільмотека країни. Я кажу в мікрофон декілька слів майстрові фільмотеки. Він умовляється з братом циклу історій. «Зачекайте хвилинку, То-Ма-Кі, — чую я голос майстра, — електричні розряди тепер заважають передавати фільм. Але з метеорологічної станції передають, що насувається повітряна вільгість. Приготуйте ваш екран». То-Ма-Кі — це звать так мене — Товариш Майстер Кіно — найвище звання для кінематографіста. Я устаю від кани, одсуваю завісу перед невеличким екраном і заземлюю один дріт. Ставлю довжину хвилі 725. І спокійно повертаюсь до вогню кани.

Я сиджу мовчки. Родини я не маю. Розлетілися всі по світі, розійшлися. Тепер старший син робить повітряні рейси Оде-Індія. Я іноді одержую від нього привітання з дороги. І разом з його голосом чую плескіт океану під його безшумним самольотом. «Тату, — кричить він мені, — я бачу хвилі, що посивіли, як твоє волосся! Тату, зараз буде буря! Я забіраю височінь. Ось мене покрила росаю хмара. Привіт тобі, тату!»

Дружина в мене була з чужого гнізда. Коли я носив її на руках по моїй тісній халупі, я мріяв про синів-соколів, єдине,

ради чого треба жити. Я їх маю — цих синів. І хто мені більш радісний чи любий — не знаю.

У мене в стіні є ніша. Там стоїть урна з прахом дружини. Раз на рік я ставлю дорогий попіл на стіл і розмовляю з ним, плачучи й приказуючи. Цей колишній народний звичай я перейняв цілком. Потім я одержую звістку від мого молодшого сина, чиє народження тісно зв'язалося зі смертю матері. У мене немає до нього гіркості. Я люблю його. Він подібний до покійної дружини.

Професія мого сина — писання книжок. Це визнало кілька авторитетів у цій справі. Я посміхаюся сам до себе. Як усе змінилося на світі! Колись, за моїх молодих часів, люди, що писали книжки, прагнули до комфорту, розкішної кімнати і до спокійного сидячого життя. Дивно чути за такий архаїзм? Справді, так було.

Тепер, звичайно, немає нічого похожего. Мій син цілий рік перебуває невідомо де. Його кімната в будинкові стоїть замкнена увесь цей час. Несподівано він з'являється з повітря чи з електропотягу і оселяється в кімнаті на якийсь час. Він розбирає і сортує матеріали і свої записки перед виданням. Пише він — де його приткне дорога: на морі, на повітрі, в лісі і в снігах, на екваторі, в піщаній пустелі, де нині заводять воду. Його твори завше легкі, бадьорі, і вони звучать, ніби пісня птаха.

Щаслива вона — молодість! Сьогоднішня кінокартина «Біла Пустеля» і її режисер прийшли мені на думку. Перед початком демонстрування сидів я в своїй кабіні. До мене не доносився жоден звук. Залу Великих Переглядів розподілено на кабіни, і в кожній сидить глядач. Картину демонструвалося дванадцять годин. Стереоекран був майже прозорий і світився сам. У мене завмерло серце, бо я почув один удар у гонг. Картина починалась. Зашумів пропелер вентилятора,

розіклалося автоматичне крісло, запрошуючи сідати зручно, і засвітилися збоку невеликі скляні гудзики з літерами. Я міг, натиснувши гудзика, мати все потрібне автоматично.

«Біла Пустеля» майже безфабульна річ — з погляду критика тридцятих років. Ми вже забули ту «Line of beauty», що нею хотів у 18-му віці художник Хогарт відкрити закони краси. Наскільки можливо, ми узаконили ту безліч винаходів, що їх додає кожен талант, творячи мистецькі цінності, — додає до законів майстерності й побудови.

Страшно слухати, коли заведе нині хто мову про фабулу як нитку, про героїв, що не міняють характеру, і про автора, що боїться плигати через безодні людських умовностей. Point de depart «Білої Пустелі» — неймовірний пейзаж. Сміливо взято дерева, вкриті снігом, вони стоять над головою глядача, обсипаючи сніг в об'єктив. Гола людина вийшла з-за дерева, і, страхітно вирісши, затулила весь екран голими грудьми. Після неї не залишилось жодних слідів на снігу. Знімали, очевидно, вдосконаленою методою Шюфтана — на знятий пейзаж знімаючи окремо людину. Після цього ми побачили, як родить жінка, її ноги, посинілі від болю, тремтять, і тремтять повний живіт. Ось, що в нас є ще незмінного з перших років людського розвитку — його ніколи ніхто не перейде і не полегшить. Повсякчасне нагадування тих колосальних просторів, через які пройшло людство.

Жінка починає родити. О, найсвятіша радосте народження дитини! О, глибока повага до мук матері! О, радість життя!

Я замислився, відігриваючи руки. Вони мерзнуть у мене тепер завше. Розповісти «Білу Пустелю» — я безсилий. Логічно вона не вкладається в рамки людської послідовності. Я й досі ще здригаюся від бадьорості й сили, що їх відчув я, переглядаючи картину.

Майстер фільмотеки виконав обіцянку. Його голос почув я з репродуктора мого телефону. «То-Ма-Кі, — сказав він — ми даємо на хвилі 200». Я знаходжу цифру 200 і зручніше уможуваюся в кріслі.

Дожити до глибокої старості я раджу всім. Тільки не несіть із собою хвороб. Коли трохи недобачати — це не шкодить: позаду великий пройдений пейзаж залишився, і зовсім не треба очей, щоб його бачити. Більше надокучають шлунок і серце. Увесь час я мушу бути в курсі справ мого черева. Я чую, як бере моя рідка, як сукровиця, кров — їжу для клітин. Мое серце набігалось за життя і тепер помалу стискується й випростується. Я — наче сторонній обсерватор, стежу за завмиранням коліщат механізму.

Моїх років людина живе мозком. Це довершена жива істота, яку я ототожнюю з собою. Я тільки стежу за тим, щоб мій мозок отримував належну йому частку їжі і щоб жили нормально його клітини. Почуття в мене дуже умовні: я тільки по звичці люблю чи не люблю когось, поважаю чи не поважаю такий от вчинок. Мені нема чого переоцінювати те, з чим я жив. Мало часу.

Мені не хочеться тепер бути не тим, чим я є: ні президентом, ні Наполеоном, ні Колумбом. Я тепер усвідомив своє місце серед мільярдів літ людства, серед астрономічної кількості людських створінь і на мікроскопічній планеті. Молоді, я звик уже до небуття. Тепер мій мозок працює нормально, я чую пульсацію крові там.

Я не знаю жалості, скажете ви. Я жорстокий, скажу я вам. Бо жалість — недостойне почуття, воно зневажає того, кого ми жаліємо. Воно привчає декого, щоб їх так зневажали. Мені ж — однаково, що про мене скажуть.

Мозок працює тепер нормально, скепсис мій розчинився в розумінні вселюдського. Я не можу гніватись, бо немає чоловіка, який міг би заподіяти щось, достойне мого гніву. Мені іноді стає страшно вві сні, коли я на секунду старечого сну відчую себе не старим. Я стою на високому щаблі, і мої роки дають мені можливість із неприступної гори оглядати місцевість. Без захоплення дрібницями. Без гніву. Без жалості. Без страху. Без особливих переживань і ненавиди. В холодній старечій любові до найпрекраснішого (о, повірте мені!), що я знав у світі, — до Життя.

Екран заливає густа течія світла. Воно вібрує якусь долю секунди, міниться, пливе — і я вже гублю з очей екран. Розчинилися переді мною двері в прекрасний вечірній присмерк. Я наче чую повітря крізь ці двері, повітря саду і квітів яблуні. Мені роблять приємність — показують сад, де я літую літо. Я дякую майстрові фільмотеки — вони такі добрі до моєї старості. Я не смію запідозрити їх у інших причинах їхньої доброти до мене.

Вибачте, коли ви юнак і вам кортить скоріше в усьому доходити до краю. Правда, друже (коли ви мені рівень) — помилку робить той, хто поспішає? Він, не доцілувавши одних вуст, летить уже до інших. Не долюбивши одного тіла, він тягнеться до другого. Воно краще? Ні, це тільки так йому здається. І здаватиметься, і летітиме він, не знаючи, що все на світі переходяще і немає ніде чудес і тайн.

Дозвольте мені бути досвідченішим за вас, мій шановний. Ви бачите, мені однаково приємно говорити про кіно, про «Білу Пустелю», про мою юність і старість, про справи інтимні і справи громадські. Немає на світі різниці між усім цим, немає важливого і мізернішого. Все мені близьке, і повірте мені, що я не стану витрачати дорогоцінної крихти часу на зайве. Я п'ю останні роки, як краплі старого незабутнього вина, не знаючи, коли йому вийде край.

Ось перша картина, як перше слово, видряпане дикою людиною на корі дерева, на стіні печери. Вона має кілька метрів довжини. Потяг підходить до перону. Метушаться, заглядаючи в об'єктив, люди. І все. У залі навіть паніка — так вплинула ця перша картина. Безкінечна хроніка. Гори й озера, море й сніги. Перегони, паради, царі з жінками й дітьми (не смішне вам це слово — цар?), свята й бенкети. Б'є Велика Революція. Вона чувається ще раніш у тривожних кінокореспонденціях з фронтів, її подих чути в вітрі, що колише трупи на ключому дроті перед окопами. Б'є Революція, і завмирає кіно, фіксуючи лише випадкові моменти на випадковій плівці випадковими апаратами й операторами.

І, нарешті, починають іти картини, що в їхньому творенні я брав неабияку участь. Я впізнаю декорації, я знаю, як вони виглядають з іншого боку, і я знаю, скільки разів сварився за них архітект із режисером. Я ніби переживаю все. Я можу, заплющивши очі, описувати кожне місце цих чотирьох десятків картин.

Мій розум хоче згадувати! Але я хитрю з ним, я — стара людина. Мені цього тільки й треба, та я ще трохи не поспішаю. Потім я вимикаю екран, вимикаю телефон, світло над головою, і віддаюся думкам, повернувшись до кани.